

MAKOLDI MIKLÓS - GALLINA ZSOLT -
GULYÁS GYÖNGYI - HORVÁTH CIPRIÁN -
KNIPL ISTVÁN

10. SZÁZADI SÍROK KISKUNFÉLEGYHÁZA–TERJÉK- TANYA LELŐHELYRŐL

ABSZTRAKT: Kiskunfélegyháza–Terjék-tanya lelőhelyen a Kiskun Múzeum és a Magyarsághoz Intézet Régészeti Kutatóközpontja közös projekt keretében végezte el egy 10. századi honfoglaló temető teljes feltárását 2020 áprilisában. A temető – részben homokbányászás, részben fémkeresős kincskereső tevékenység miatt – jelentékenyen bolygatott volt, egy sírjának feltárását pedig már 2018-ban elvégezték. A temető egy kis sírszámú, egysoros temetkezési hely, melynek használata a 10. század középső évtizedeire datálható. A 11. számú sír volt a legkevésbé bolygatott temetkezés, benne egy torques-zel, pántkarpereccel, ezüstveretekkel, kauricsigával és egy ruhára varrt, 931-ben vagy azt követően vert ezüstpénzzel felékszerezett nő maradványai feküdtek. A temető egy módosabb honfoglaló magyar közösség temetkezési helye lehetett, hiszen az ezüst ékszereken kívül valószínűleg csizmaveretek, egy arany hajkarika és lószerszámok is előkerültek a lelőhelyről.

KULCSSZAVAK: honfoglaló magyar temető, régészeti feltárás, Kiskunfélegyháza, ezüstleletek, 10. század.

Bevezetés

A Magyarságkutató Intézet Régészeti Kutatóközpontjának egyik fő feladata, hogy a Kárpát-medencében található honfoglalás kori lelőhelyeket és az azokról előkerülő leletanyagot kutassa. Ezen feladatkörbe tartozik a már feltárt, de még nem publikált 10. századi temetők és települések közlése, valamint ha szükséges, a már publikált lelőhelyek újraközlése, újraértelmezése is. Ha van rá mód, akkor nemcsak íróasztal mögül, hanem a terepen is kutatjuk a honfoglaló magyarság régészeti nyomait; temetőket, településeket tárunk fel. Kiemelt hangsúlyt kapnak viszont azok a lelőhelyek, melyek valamiért veszélyeztetettek, feltárásuk sürgős, mivel bányászás vagy a természetes erózió miatt elpusztulnának. Ilyen homokbányászás által bolygatott, pusztulófélben lévő honfoglaló temetőt találtak 2018-ban Kiskunfélegyháza határában is a Kiskun Múzeum munkatársai, akik kellő kapacitás hiányában felkérték a Magyarságkutató Intézetet a temető leletanyagának megmentésére, a teljes temető feltárására. Intézetünk szívesen vállalta a munkát, melyre 2020 tavaszán került sor, hiszen történelmünk apró szeletei rejlenek minden egyes régészeti lelőhelyben, így azok pusztulását nem nézhetjük tétlenül.

A lelőhely leírása

Kiskunfélegyházán, az egykori Terjék-tanyán, egy mára teljesen elhordott homokdomb területén 2018 tavaszán Buknicz István vadászat során a felszínen embercsontokra és ezüstlemezekre lett figyelmes. A helyszíni bejárásra és leletmentésre Dr. Knippl István régész (Kiskun Múzeum) jelenlétével 2018. május 22-én került sor. A helyszínen megtalálták a jelentett kisszámú embercsontot, fémkereső műszer használatával pedig lehatárolták a sír területét. A talaj felső mintegy 15 cm vastag rétegének eltávolítása után egy sírfolt (1. sír) tűnt elő. A sírban csak néhány hosszúcsont, egyéb csonttöredék és fémtárgyak voltak. A csontok nem voltak anatómiai rendben, a temetkezést kirabolták. A terület fémkereső műszerrel történt átvizsgálása során bronz kéttágú csüngős veretek

(7. tábla 2-7.) kerültek elő, a sírtól NyÉNy-ra, néhány méterre pedig kisméretű arany S-végű hajkarika (7. tábla 1).

A bejelentett lelőhelyen a Kiskun Múzeum és a Magyarságkutató Intézet 2020 júniusában együttműködési megállapodás keretén belül tervásatást és műszeres lelőhely-felderítést végzett. A lelőhely alacsony fűfélékkel gyéren benőtt, helyenként csupasz homokfoltokkal tagolt alacsony dombon található. Egyértelműen látszódott a felszínen, hogy korábban homokbányászat vagy tereprendezés során több alkalommal erősen megbolygatták azt. A bolygatás, mint például homokelhordás és fémkeresős kutatás feltehetőleg a közelmúltban is folytatódott. A korábban előkerült sír környezetében először kézi, majd később gépi humuszolással összesen 9 szelvényt nyitottunk ki (1. kép 1). A kutatás 971 m² területet érintett. Az első szelvények a Knippl István által feltárt sír környékén voltak, az elhordott homokdomb tetején és a D-i lejtőjén. A futóhomok vastagsága a dombtetőn 10-15 cm, majd ahogy haladtuk a lejtőn lefelé, úgy vastagodott, helyenként a 60-70 cm-t is elérte. Régészeti jelenségek az 1., a 2. és a 4. szelvényben voltak. A többi kutatóárok régészetileg negatív, így az eddig csak fémkeresőzés során ismertté vált lelőhely kiterjedését néhány méter pontossággal le tudtuk határolni, az egyértelműen az elhordott homokdomb tetején lokalizálható.

Az előkerült sírok és leletei¹

1. sír: T.: -. M.: kb. 10 cm. A talaj felső mintegy 15 cm-ének eltávolítása után egy lekerekített sarkú téglalap alakú sír foltja rajzolódott ki a sárga homokos altalajon. A sírban két hosszúcsont és egyéb csonttöredék feküdt másodlagos helyzetben, a sírt kirabolták. Az eltemetett korát, nemét, a váz helyzetét nem lehetett megállapítani. A leletek a fémkereső műszer használata során kerültek felszínre. Mell.: 1. 29 db kisméretű, félgömb alakú, díszítetlen *ezüst csizmaveret*

1 A leletanyag restaurálását Barta Gábor (Ásatárs Kft.), a sírokból előkerült embercsontok vizsgálatát Dr. Marcsik Antónia végezte el. A fémtárgyakon végzett archeometriai vizsgálatokat az ARGUM végezte Dr. Török Béla vezetésével. Munkájukat ezúton is köszönjük.

(1. tábla 1). A tárgyak többségének hátoldalán felerősítő túske és azon négyzet alakú bronz alátétlemez látható.² Átm.: 0,6-0,7 cm. 2. *Bronz fülesgomb* két töredéke (1. tábla 2; 7. tábla 11). A tárgy két félből állt, füle szabályos kerek alakú, a félgömbök üregesek, külső oldaluk díszítetlen. Az egyik tag palástja sérült. Mag.: 1,8 cm, sz.: 1,3 cm. 3. 2 db közel szabályos és 3 db szabálytalan négyzet alakú, díszítetlen felületű *ezüstveret* (1. tábla 3). Egy veret szélének közelében két, négy veret szélén pedig egy-egy kerek alakú furat látható.³ Átm.: 1,5 x 1,8 és 1,8 x 2 cm. 4. Négyzet alakú *aranyozott ezüstveret* (1. tábla 4, 7. tábla 13). Felülete növényi motívummal díszített.⁴ Átm.: 3,8 x 4 cm. 5. Valószínűleg több *aranyozott ezüst ruhadísz* kisebb-nagyobb darabjai (19 db apró és további 4 nagyobb darab) (1. tábla 5; 7. tábla 10). Eredetileg kerek alakú, rozettával díszített, domborított veretek lehettek. Néhány töredék permén apró dudorsor haladt keretként. Az említett töredékek mellett volt egy majdnem ép példány. Ennek felületét nyolcszirmú virág díszíti, közepe sérült, de mintha négy, sarkával összeérő szív motívuma látszódná rajta. A szirmok körvonalában aranyozás nyoma látható. A veret szélén összesen 3 db furat látható.⁵ Átm.: 3,2 cm. 6. Két és három százból csavart *réz ékszer*ek töredékei. Az egyik egy torques, egy másik egy karperec, a harmadik egy mindkét végén spirálisan kitöltött végű karperec töredéke (1. tábla 6; 7. tábla 14). H.: 5,3; 4,6; 6,3 cm, v.: 0,3-0,8 cm. 7. Stilizált madárfejet (bagoly) ábrázoló, kissé sérült, vékony aranybevonatot kapott *ezüstveret* (1. tábla 7, 7. tábla 8).⁶ Átm.: 1,3 x 1,4 cm. 8. Valószínűleg a sírgödör láb felőli végében két, körte alakú, kerek talpú *vaskengyel* feküdt (2. tábla 1). A kengyelek trapéz alakú függesztőfüle nyújtott, ovális alakú, szíjbefűzős kialakítású. Az egyik kengyel

2 1 db hasonló csizmaveret a 12. sírtól DK-re, néhány méterre is előkerült, mely talán ehhez a sírhoz tartozhatott.

3 A veretek nagy réztartalmú ezüsből készültek. Eltérőeknek bizonyultak az egyes darabok összetételének egymáshoz képest vizsgált réz/ezüst aránya.

4 Az archeometriai vizsgálatok kimutatták, hogy a tárgy felületét tűzi aranyozással (amalgánnozással) díszítették. Az amalgámítás során higannyal keverték az aranyat és az így kapott kenhető anyagot felkenték az aranyozni kívánt részekre. A felületet hevítve a higany döntő része elillant, az arany pedig kirakódott, gyakorlatilag ráégett a felületre.

5 A tárgy felületét tűzi aranyozással (amalgánnozással) díszítették. A veret alapfémé meglepően sok rezet tartalmazott, nagyon kevés ón, ólom és cink szennyező mellett.

6 A veret ötvözetlen ezüsből készült, felületét tűzi aranyozással (amalgánnozással) díszítették.

talprészének több mint a fele hiányzott.⁷ A másik kengyel töredékes állapotú. Mag.: 13,8 és 14,2 cm, legnagyobb sz.: 12,7 cm, fül átm.: 2,8 x 4 és 2 x 3,6 cm. 9. A kengyelek mellől erősen hiányos *vaszabla* szögletes átmetszetű szájvasa került elő (2. tábla 2). A töredék egyik vége laposra elkalapált és hurokban végződött. H.: 8,7 cm. 10. A kengyelek és a zablatöredék mellett ovális alakú *vas hevedercsat* két töredéke is volt (2. tábla 3).⁸ Átm.: kb. 4,9 x 5,5 cm.

2. sír: T.: ÉNy-DK. M.: 10-15 cm (3. tábla 1). Erősen bolygatott adultus (23-25) nő temetkezése, valószínűleg az 1. sír környékén. Sírgödre nem volt érzékelhető, az embercsontok a kézi humuszolás során, 10-15 cm mélyen jelentkeztek. A sír feltja sötétebb barna homok volt. A sírgödörnek csak az alja volt érzékelhető, a fala nem. A sír NyÉNy-i végében szétszórt csontdarabok feküdtek. A csontok között, a Ny-i részen 2 db koponyatöredék, attól DK-re borda-, csigolya-, keresztcsont-, kéz- és lábcsonttöredékek feküdtek másodlagosan. Néhány csonton zöld patinanyom látható. Melléklete nem volt.

3. sír: T.: Ny 250°-K 70°. M.: nyelési szinten (3. tábla 2). A sír feltja nem volt érzékelhető. Az adultus (23-39) női vázhoz tartozó hosszúcsontok és csigolyatöredékek a nyelési szinten jelentkeztek. A bal oldali (?) alkarcsonton zöld patinanyom – karperec nyoma – és az egyik csigolya szélén ugyancsak egykori fémékszer lenyomata volt látható. Melléklete nem volt.

4. sír: T.: - M.: nyelési szinten (3. tábla 3). Sírfolt nélküli, juvenis (18-20) vázhoz tartozó lábszár- és bokacsontok. A tibiák és fibulák distalis részein zöld patinanyom látható. Mell.: 1. A bokacsontok között újkori sodrott vasdrót töredéke (3. tábla 4).

5. sír: T.: Ny 270°-K 90°. M.: 5 cm (3. tábla 5). A gyepszinttől 15-20 cm-re kerekded alakú, 60-70 cm átmérőjű folt rajzolódott ki. A bontás során kiderült, hogy ez a réteg nem betöltés, hanem természetes talajrétegződés. A sötétebb folt közepén egy kupacban valószínűleg maturus nő bordacsontjai és egy lábközépcsont helyezkedett el. Mell.: 1. A bordacsontok K-i részén 1 db fehér,

7 A kengyel optikai mikroszkóppal készített tanulmányozása során kiderült, hogy az egy alapanyagból, egyszerű melegkovácsolással, ún. „telibe kovácsolással” készült, a szabadlevegőn hűlt le.

8 Fémmaggal alig rendelkeztek a töredékek. Egyszerű „telibe kovácsolással” készült a csat.

nyomott gömb alakú, gerezdelt díszítésű üveggyöngy feküdt (3. tábla 6). Átm.: 1 cm, lyuk átm.: 0,3 cm.

11. sír: T.: ÉNy 300°-DK 120°. M.: 35-39 cm (4. tábla 1; 2. kép). A gyepszint-től 15-18 cm-re határozott, keskeny téglalap alakú folttal mutatkozó sírgödör. ÉNy-i vége lekerekített sarkú, DK-i vége lekerekített végű. A betöltése szürkés-sárga, nagyon laza, kevert homok. A gödör ÉK-i fala megközelítőleg függőleges, a DNy-i fala erősen egyenesen bővülő. Valószínűleg padmalyos vagy jelképes padmalyos sír lehetett. A sírgödörben adultus (23-30) nő háton fekvő, nyújtott testhelyzetű váza nyugodott. A váz egy része, a jobb kar és a lábszárcsont a padmalyban helyezkedett el. A bal kar a has tájékán feküdt, a jobb oldali enyhén behajlítva, a jobb medencéhez helyezett. A koponyája másodlagos helyzetű, de közel a helyén volt. Az alsó állkapocs 180 fokkal kiforgatva feküdt. Az in situ fekvő, viszonylag jó megtartású, de hiányos csontvégződésű vázrészek 20-25 cm mélyen, a gödör alján feküdtek. Mell.: 1. A jobb térd magasságában, a nyesési szinttől 2-3 cm-re, a sírgödör falához tapadva rombusz alakú aranyozással díszített, ónozott ezüst *ingnyakveret* került elő (4. tábla 2). A rombusz alakú veret közepén dudoros kiugrás, megmaradt sarkainak közelében egy-egy furat látható. Átm.: 1,3 x 2,3 cm. 2. A combcsontok között és azok felett 15-17 cm-re kerek alakú *ezüst ingnyakveret* feküdt (4. tábla 3). Középe kerekded alakban, félkörívben bemélyített, szélén két apró lyukkal átfúrt. Átm.: 1,2 cm. 3. A felforgatott koponyán két helyen átfúrt *ezüstérme* (Provence-i Hugó és II. Lothar) volt (5. tábla 8). Az érme széle kissé sérült, felirata viszonylag jól olvasható. Átm.: 1,8 x 2 cm, lyuk átm.: 0,3 cm. 4. A mellkas részen, afelett kb. 10 cm-re, gomba alakú *bronz fülesgomb* feküdt (4. tábla 4). Felső palástja bekarcolt vonalkötegekkel díszített. H.: 1,3 cm, átm.: 0,8 cm. 5. A mellkas felett kb. 10 cm-re, a 4. számú melléklet mellett *veretet kitöltő paszta* maradványa volt. 6. A bal alkarcsonatok mellett, a medence felett kb. 5 cm-re kiszélesedő fejű, *ezüst pántgyűrű* feküdt (4. tábla 5). Gyenge megtartású három darabba tört. Sz.: 0,35-1,2 cm. 7. A gerincoszlop mellett, a 6. számú melléklettől 6-7 cm-re gyenge megtartású, kerek alakú, rozettadíszes *ezüstveret* töredékei feküdtek barna színű szerves anyaggal. A veret közepén kerek alakú dudor, a legnagyobb darab szélén apró furat látható. Töredékek átm.: 0,3 x 0, -0,8 x 1,6 cm. 8. Az 1. számú melléklettől É-ra, a bontás során kerültek felszínre két rombusz alakú,

ónozott ezüst *ingnyakveret*hez tartozó töredékek (5 db) (4. tábla 6). A nagyobb verettöredék középső részén kerek alakú dudor látható. Töredékek átm.: 0,8 x 1, –1,3 x 1,8 cm. 9. A bal váll és a sírgödör fala között *ezüstveret* díszítetlen töredéke feküdt. Átm.: 0,8 x 1,7 cm. 10. A nyakon két szálból sodrott *ezüst torques* bekapcsolt állapotban volt (5. tábla 1). A vége hurkos-kampós kialakítású, a hurok a nyakcsigolyák alatt feküdt.⁹ Átm.: 13,5 x 11 cm, v.: 0,25 cm. 11. A bal lapocka felett keskenybbik végén átfúrt *kauri csiga* volt (4. tábla 7). Átm.: 1,3 x 1,8 cm. 12. A gerincoszlop tájékán, 20–24 cm-re a nyelési szinttől *ezüstveret* feküdt. Virágszirom- vagy négyszögletes alakú lehetett eredetileg, felülete kerek alakú mélyedésekkel díszített (4. tábla 8). Öt darabra tört a bontáskor. Töredékek átm.: 0,3 x 0,5–1,1 x 1,3 cm. 13. A gerincoszlop Ny-i részén, a jobb medence felett 2 db nagyobb méretű, nyomott gömb alakú, színes betétekkel díszített üvegyöngy került elő (5. tábla 2). Átm.: 1 és 1,2 cm. 14. A jobb alkar alsó harmadára ráhúzva került elő a díszítetlen, kissé kiszélesedő és lekerekített végű *ezüst karperec* (5. tábla 3; 7. tábla 15). Átm.: 6,3 x 6 cm. 15. A bal combcsont és a sírgödör széle között, nyelési szinttől 28 cm-re, gomba alakú *bronz fülesgomb* feküdt (5. tábla 4; 7. tábla 12). A palástja középről kiinduló, bekarcolt vonalakkal díszített. H.: 1,2 cm, átm.: 0,8 cm. 16. A két combcsont között, a nyelési szinttől 26 cm-re keskenybbik végén átfúrt *kauri csiga* került elő (4. tábla 10). Átm.: 1,3 x 2 cm. 17. A koponya alatt talán kerek alakú *ezüstveret* töredékek voltak. Az egyik apró kerek furat látható. Töredékek átm.: 0,15 x 0,3–0,5 x 0,7 cm. 18. A sírgödör ÉNy-i végében, a K-i sírfal és a koponya között ónozott ezüst *fülesgomb* fele feküdt (4. tábla 9). A felülete díszített, a füle sérült, hiányos. A másik fele nem került elő. H.: 1,65 cm, átm.: 1,15 cm. 19. A koponya helyétől jobbra, 5–6 cm-re a gödör aljától, a 17. és a 20. számú mellékletek között, keskenybbik végén átfúrt *kauri csiga* feküdt (5. tábla 5). Átm.: 1,3 x 1,75 cm. 20. A gerincoszlop alatt, a torques közepén keskenybbik végén átfúrt *kauri csiga* volt (5. tábla 6). Átm.: 1,3 x 1,8 cm. 21. A gerincoszloptól jobbra, a sír aljától 6–7 cm-rel feljebb rombusz alakú ónozott ezüst *ingnyakveret* feküdt (4. tábla 11; 5. tábla 9). A közepén félgömbös dudorral díszített, négy sarkán apró furatok láthatók.

9 A tárgy nagy réztartalmú ezüstből készült.

Felületén aranyozás látható. Átm.: 1,3 x 2,8 cm. 22. A jobb combcsont alatt, a sír aljától 7-8 cm-rel feljebb mohazöld színű, piros és sárga betétekkel díszített szemes üvegyöngy feküdt (5. tábla 7; 7. tábla 16). Átm.: 1,4 cm. 23. A sírgödör koponya felöli végénél, a K-i sírfalnál, a nyelési szinttől 10-15 cm-re apró *ezüstveret*- töredék volt. Valószínűleg egy korábban előkerült ruhadísz/veret letört darabja lehetett. Átm.: 0,3 x 0,35 cm.

12. sír: T.: ÉNy 300°-DK 120°. M.: 12-16 cm (6. tábla 1). Lekerekített sarkú, kissé szabálytalan téglalap alakú, barnásszürke folttal kirajzolódó sírfoltként tűnt elő. Úgy tűnt, mintha beleástak volna a sírba, majd visszatemetődött a gödör. DK-i vége lekerekített, É-i vége kissé szabálytalan. D-i oldala enyhén ívelt. Fala rézsús, az alja a közepe felé mélyült – itt érzékelhető volt a sírgödör szűkebb része. A D-i oldali íve alapján akár padmalyos is lehetne, de a sír közepén levő vájat a sír szimmetriatengelyében volt, így az nem lehet padmalyos. A gödörben apró, elszórt, felnőtt egyénhez tartozó embercsontok voltak a közepén és a DK-i részében. Mell.: 1. A sír DK-i végében, a nyelési szinten és lentebb 3-4 db apró *vastárgy* töredék volt. Átm.: 0,8 x 1,3; 1 x 1,4; 1,3 x 2 cm. 2. A sír ÉNy-i részében, a mellkas helyén és környékén apró, sötétkék üvegyöngyök feküdtek (6. tábla 2). 5 db gyöngy nyomott gömb alakú, egy kettős ikergyöngy és egy másik gyöngy végén nyak-kiképzés látható – az is ikergyöngy volt. Átm.: 0,5 cm.

16. sír: T.: ÉNy 275°-DK 95°. M.: 20 cm (6. tábla 3). A sírgödör téglalap alakú foltja szürkésbarna, kevert homokos betöltéssel tűnt elő. Az ÉNy-i vége lekerekített, jól megfogható. D-i irányba haladva a sírgödör roncsolt. A gödörben maturus (40-59) női csontváz nyugodott. A csontok bolygatottak, közepes-jó megtartásúak. A hiányos koponya szétdúlt, a helyéről elmozdult, az állkapocs is másodlagos helyen feküdt. A mellkasi része szétdúlt. A medencék és a láb-szárcsontok egy része maradt meg eredeti helyzetében. A bal lábszont nagy része hiányzott. A jobb lábszár nagyobb töredékekben maradt meg. Mell.: 1. Az állkapocstól jobbra *ezüstveret*-töredékek feküdtek. Átm.: 0,3 x 0,25; 0,15 x 0,4; 0,3 x 0,6; 0,2 x 0,8 cm. 2. A bordák között betétekkel díszített üvegyöngy volt (6. tábla 4; 7. tábla 18). Átm.: 1 cm. 3. A mellkasi rész közepe táján piros-sárga betétekkel díszített üvegyöngy került elő (6. tábla 5, 7. tábla 17). Átm.: 1,1 cm. 4. A mellkasi rész közepe táján egytagú, kerek alakú, bemélyített közepű *ara-*

nyozott ezüst ruhaveret feküdt (6. tábla 6). A veret hátoldalán két félkör alakú fül látható. Átm.: 1,3 cm. 5. Az állkapocs mellett, az 1. számú melléklet alatt 2 db sárgásbarna, háromtagú *ikergyöngy* volt (6. tábla 7; 7. tábla 21). H.: 0,8 és 1 cm, Átm.: 0,45 cm. 6. A bordák között 2 db üvegyöngy feküdt (6. tábla 8; 7. tábla 19). Az egyik fekete vagy sötétkék, nyomott gömb alakú, sárga betétekkel díszített, a másik hosszúkás, sötétkék, külső oldalán tekerceselést utánzó sárga csíkos darab – mint a 10. számú melléklet. Átm.: 0,7 és 0,9 cm. 7. A bordák között, a 6. számú melléklettől néhány cm-re egytagú, kerek alakú, bemélyített közepű *aranyozott ezüst ruhaveret* feküdt (6. tábla 9). A veret hátoldalán két félkör alakú fül látható. Átm.: 1,3 cm. 8. A mellkas részen, a csontok felszedése során, a 6-7. számú mellékletek alatt került elő egy *aranyozott ezüst, kéttagú csüngős veret* alsó, nyomott szív alakú töredéke (6. tábla 10). Átm.: 1,3 x 1,7 cm. 9. A 8. számú melléklettől DK-re, sötétkék, nyomott gömbös testű, betétekkel díszített, lyukiránnal K-Ny-i irányba fekvő *üvegyöngy* volt (6. tábla 11). Átm.: 1 cm. 10. A 9. számú melléklettől DK-re, sötétkék, hosszúkás, tekerceselést utánzó zöld csíkos felületű *üvegyöngy* feküdt (6. tábla 12; 7. tábla 20). H.: 1 cm, átm.: 0,5 cm. 11. A 9. számú melléklettől DK-re *szemes üvegyöngy* került elő (6. tábla 13). Átm.: 1 cm. 12. A sírgödör ÉNy-i végében levő, összedobált csontok alatt, a gödör aljától 2-3 cm-re, egy ép, nyomott gömb alakú, fehér betétekkel díszített *szemes üvegyöngy* volt. Átm.: 1,9 cm. 13. A sírgödör ÉÉK-i falánál *aranyozott ezüst kéttagú csüngős veret* feküdt (6. tábla 14). A felső tag kerek alakú, közepén bemélyedő. Az alsó tag szív alakú, áttört, felülete bekarcolt vonallal díszített.¹⁰ H.: 3,3 cm, átm.: 1,5 cm.¹¹

10 A tárgy felületét tűzi aranyozással (amalgánózással) díszítették.

11 2020 áprilisában Buknicz István fémkereső műszer használata során, a 16. sír közeléből, valószínűleg ehhez a temetkezéshez tartozó további hat veretet talált: 1. *Aranyozott ezüst kéttagú csüngős veret* (7. tábla 4). A felső tag kerek alakú, közepén bemélyedő. Az alsó tag szív alakú, áttört, felülete bekarcolt vonallal díszített. Az archeometriai vizsgálat alapján a csüngő felső részének bemélyedő közepe egykoron teljesen aranyozva volt. H.: 3 cm, átm.: 1,65 cm. 2. Kissé kopott, *aranyozott ezüst kéttagú csüngős veret* (7. tábla 5). A felső tag kerek alakú, közepén bemélyedő. Az alsó tag szív alakú, áttört, felülete bekarcolt vonallal díszített. H.: 3,2 cm, átm.: 1,5 cm. 3. *Aranyozott ezüst kéttagú csüngős veret* (7. tábla 6). A felső tag kerek alakú, közepén bemélyedő. Az alsó tag szív alakú, áttört, felülete bekarcolt vonallal díszített. H.: 3,35 cm, átm.: 1,65 cm. 4. Erősen kopott, egytagú, kerek alakú, bemélyített közepű *aranyozott ezüst ruhaveret* (7. tábla 7). Átm.: 1,35 cm. 5. *Aranyozott ezüst*

19. sír: T.: NyÉNy 284°-KDK 106°. M.: 6-18 cm (3. tábla 7). Bizonytalan körvonalú, lekerekített sarkú, téglalap alakú sírgödör. A gödör DK-i vége kiszélesedett, valószínűleg a bolygatás vagy szántásnyom miatt. A betöltése barnás-sárga homok. A sekély sírgödör ÉÉK felé mélyült, talán padmalyos lehetett. A sírgödörben maturus (40-59) nő közepes-jó megtartású, főként másodlagos helyzetű csontjai voltak. Koponyatöredékek (alsó állkapocs részlete), bordák, csigolyák, lapocka maradt meg. A jobb lapocka lehetett eredeti helyén. A lábcsontok É-i irányba elmozdultak, valószínűleg a gépi munka hatására. Melléklete nem volt.

Értékelés

A temetkezési szokások vonatkozásában adataink nagyon csekélyek, a sírok többségükben azonban valószínűleg egyszerű aknasírok lehetnek. Említést érdemel, hogy a 11. sír gödrének déli oldalán padmalyos kialakítás volt megfigyelhető. Mérete miatt azonban ez nem volt alkalmas arra, hogy az elhunyt teljes testét magába foglalja, csupán a nő jobb karját rejtette. Ezért ez a jelképes padmalyos sírok csoportjába sorolható.¹² Az ilyen sírgödrök készítése a 10. században a társadalom széles rétegeinél elterjedt volt,¹³ alkalmazása bizonyára a magyarság körében már a 9. század végétől megfigyelhető lehetett.¹⁴ Nem zárható ki, hogy a Kárpát-medencében az avar kor egészén át alkalmazott¹⁵ forma a magyarság megjelenése után, a továbbélő népesség gyakorlatában is megtalálható volt még.¹⁶ Azonban a közvetlen átadás-átvétel ellen szólhat, hogy a 9.

kéttagú csüngős veret felső, kerek alakú, közepén bemélyedő tagja (7. tábla 2). Átm.: 1,3 x 1,8 cm. 6. *Aranyozott ezüst kéttagú csüngős veret* felső, kerek alakú, közepén bemélyedő tagja (7. tábla 3). A füle sérült. Átm.: 1,3 x 1,8 cm.

12 Varga 2013, 312–313.

13 Varga 2013, 315. Hasonló 10. századi sír került elő Tázlár-Tempomhegyen 2018-ban. Galina Zsolt és Gulyás Gyöngyi közöletlen 2018. évi feltárása: Gulyás–Galina–Türk–Pánya 2019.

14 Varga 2013, 316.

15 Lőrinczy–Straub 2006, 282.

16 Varga 2013, 317.

század második negyedétől a dunántúli szolgálonépi falvak temetőiben a sírok szerkezete erősen leegyszerűsödött, eltűntek a padmalyos, fülkés sírgödrök.¹⁷ Természetesen ez csak a dunántúli részekre igaz, az Alföld esetében a kérdés vizsgálata további kutatásokat igényel. Az elhunytakat a korszakban jellemző hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben temették el, a már említett padmalyos sírban az elhunyt bal karját a hastájékra fektették. A sírgödrök tájolása is az általános Ny–K-i irányhoz igazodott, azonban attól megfigyelhetően É-i irányú eltéréssel. A temetőben a 2020. évi feltárás alkalmával előkerült sírok egyetlen É–ÉK–D–DNy-i irányú sorba rendeződtek, s ezek sorába illeszkedett a két évvel korábban megfigyelt 1. számú sír is. Mivel a sírsor környezetét megfelelő nagyságban sikerült megkutatni, így a temető teljesen feltártnak tekinthető. Azt azonban nem zárhatjuk ki, hogy a bolygatások okozhatták sírok pusztulását.

Sajnos az említett bolygatások miatt az egyes tárgyak elhelyezkedése is alig-alig ismert, így a viseleti rekonstrukció nem lehetséges, a leletek egy része pedig elveszett, néhány esetben csak a csontokon megfigyelhető patina utal rájuk. Érdekes azonban, hogy egyik sírból sem került elő a fej ékszereként a korszakban leggyakrabban alkalmazott huzalkarika.¹⁸ A 11. sírban a kétrét hajlított ezüsthuzalból csavart nyakperec bekapcsolt állapotban, záróelemével a nyakcsigolyák alatt feküdt. A hasonlóan vékonyhuzalú ezüst nyakpercek megjelenési idejét a kutatás a 10. század második negyedétől számolja.¹⁹ Meg kell azonban különböztetnünk – már csupán a technikai kivitel alapján is – a kiskunfélegyházihoz hasonló, egyetlen huzal kettőbe hajtásával, valamint ugyancsak egyetlen huzal háromrét hajlításával, majd csavarásával elkészített darabokat. Előbbiek a tárgy típus ritkább és feltehetően időben korábbi változatai, noha használatuk párhuzamos is lehetett. Az ugyancsak Bács-Kiskun megyei Homokmégy–Székes temetőjében ezek vékony, háromrét hajlított, réz alapú ötvözetből készült példányai a 10. század közepére keltezhetők.²⁰ Nagyobb számban találunk a leletek között szemes és vonalas mintával díszített, lapított gömb alakú üvegyöngyöket. Közös jel-

17 Szóke 2014, 98.

18 A szórványleletek között található aranyhuzalból készült, pödrott végű karika temetőhöz kapcsolása nem igazolható, de valószínűsíthető.

19 Révész 1996, 92.

20 Gallina–Varga 2015, 153.

lemzőjük, hogy oldalukon egy hullámvonal fut kétszer körbe, mely így önmagát keresztezve 3 részt zár be, ezekben pedig 1-1 eltérő színű szem helyezkedik el. A 11. sírban 1 db zöld színű, fehérés-sárgás színű kereszteződő hullámvonallal, annak 3 közén 1-1 piros színű szemmel díszített üveggyöngy volt. A 16. számú temetkezésben 3 db szürkésbarna színű, piros kereszteződő hullámvonallal, ennek 3 közén 1-1 zöld színű kidomborodó szemmel díszített üveggyöngy mellett 1 db fekete színű, sárgás kereszteződő hullámvonallal, ennek 3 közén pedig 1-1 zöld színű, kidomborodó szemmel díszített üveggyöngy volt. Ezek a gyöngyök a jó minőségű, döntően virágszemes változatok egyszerűbb kivitelű változatainak tekinthetők, közös jellemzőjük, hogy itt a hullámvonalat és a szemeket is utólag, a gyöngy testén kialakított, lemélyedő vajatba helyezték, azonban abból ezek szinte minden esetben ki is emelkedtek, vagyis kivitelük alapján rátétmintának is tekinthetők. A már említett nivós darabok mellett itt is megfigyelhető jelenség, hogy a felfűzésre szolgáló lyuk valamilyen kúpos eszköz nyomát őrzi, ennek megfelelően annak átmérője különbözik a gyöngy két szélén. Hasonló technikai kialakítású rátétminta látható ugyanezen sír 2 db fekete színű, henger alakú, sárgás és zöldes színű spirális mintával díszített opak üveggyöngyén is. Ez a típus gyakorta került elő egy kombinációban az előbb említett szemesgyöngyökkel. Kapcsolódik ehhez a körhöz – bár főleg zöld és kék színben ismerjük – azokat a lapított gömb alakú, oldalán függőlegesen bordázott gyöngyöket, melynek fehér színű példánya az 5. sírből származik. A korszak gyöngy típusainak egy másik, ugyancsak karakteres változatát alkotják a különböző rúd-, és ezek darabolásával vagy természetes rongálódásával létrejövő szegmentgyöngyök. Ez a típus is megtalálható már a korábbi korszakok Kárpát-medencei leletanyagában, melyet itt a 16. sír 2 db háromtagú, aranyszínű bevonattal ellátott gyöngye mellett a 12. sír kék színű, kéttagú rúd- és 5 db szegmentgyöngye képvisel. Úgy tűnik tehát, hogy garnitúránként utóbbiakból csupán azonos színű darabokat használtak, legalábbis ránk csak ebben az összeállításban maradtak. Ezek sem ismeretlenek a már említett vonalas és szemes díszítésű gyöngyökkel együtt, mint erre példát a közeli Kecskemét–Cédulaházán is láthatunk.²¹ Arányaiban azonban mégis

21 Kada 1896, 43.

inkább már a 10. század végétől egységesülő ékszerkészlet jellemző darabjai. A gyöngyök viseleti módja nem ismert, de bizonyára inkább nyakláncként történő használatukat feltételezhetjük, még akkor is, ha egyéb módon – pl. fejdísz vagy hajfonatot díszítve, ruhára varra – is alkalmazhatták azokat. A korszak karperec-viseleti szokásainak megfelelően a 11. sírban a kiszélesedően lekerekített végű ezüst pántkarperec az elhunyt alkarjának középrészén, de végeivel lefelé fordulva volt, így a sír szemlélője számára rejtve maradtak az annak végein látható, enyhe bordaszerű díszítések. Az 1. sírban további 2 db csavart karperec volt, ezek egyiknél ismert, hogy az mindkét végén spirálisan kitöltött végű változat volt. Ugyancsak két százból – vagy eredetileg egyetlen kétfelé hajlított huzalból – csavart töredék feküdt a 4. sírban a kimozdult bokacsontoknál, funkcióját a bolygatás miatt nehéz lenne pontosabban meghatározni. A 11. sír ezüst pántgyűrűjének erőteljesen kiszélesedő felső részének arányait tekintve egykor feltehetően hólyagos fejű gyűrű lehetett, melynek külön felerősített foglalatára annak betétjével együtt sajnos elveszett, viselője már életében sérülten hordta azt.²²

Az egykori ruházatra annak fémdíszei utalnak. A 11. sírből legalább 3 db rombusz alakú, préselt ezüstlemezből készült dísz került elő, azonban – a bolygatásnak, s nem a temetési rítusnak tulajdoníthatóan – nem a viseleti módnak megfelelő helyen. Érdekes, hogy a rombusz alakú díszek sorát a ruhán a fém ruhadíszek másik markáns csoportját adó, kisebb, kéttagú csüngős veretek garnitúráira jellemző kerek veret egészítette ki. Utóbbiak azonban igazán a 16. sírba temetett elhunyt ruházatát jellemezték. A sírban megfigyelt Bálint 1991, I/a típusú²³ veretekhez hasonlók a fémkeresős kutatás során is előkerültek, így összetartozásuk talán jogosan vethető fel. A csüngős veretek felső tagjaihoz hasonló kerek veretek egészítették ki a garnitúrát, ezek közül 2 db a sírből, 1 db pedig műszeres kutatás során dokumentált. Azonban további 1 db csüngő alapján legkevesebb 1 db másfajta csüngős veret – vagy legalább annak egykori csüngőtágja – is volt a ruhán. Ha a szórvány- és a sírletelek – mint említettük, nem bizonyítható, de talán jogosan feltételezhető – összetartozását elfogadjuk, úgy a sírban egykor

22 Az aprólékos bontás és a folyamatosan használt fémdetektoros kutatás során sem került elő a gyűrű fejrésze.

23 Bálint 1991, 123–126.

legalább 6 db csüngős veret volt, 3 db egytagú és 1 db csüngőjében bizonyosan eltérő típusú veret mellett. Nem tudjuk, hány ilyen pusztulásával számolhatunk, ismerve a hitelesen feltárt garnitúrák darabszámát, a veszteség akár jelentős is lehet. Változatos ruhadíszek voltak az 1. sírban: a négyzet alakú, növényi mintával díszített aranyozott ezüstveret feltehetően ruhadísz volt, hasonlókat a női ruha vagy öv díszeként egyaránt ismerünk,²⁴ azonban a közelmúltban hitelesen megfigyelték férfi ruhán is.²⁵ A sírból került elő 2 db kerek, nyolcszirmú virágmintával díszített aranyozott ezüstrozetta, és legalább 2 db, szélén gyöngyözött kerettel övezett, középrészén virágmintával díszített, ugyancsak aranyozott ezüstrozetta. Legalább 1 db további, az előzőektől eltérő aranyozott ezüstrozetta is azonosítható. A sírban volt továbbá 5 db négyzet alakú, két ponton átlukasztott ezüstlemez, ezek jelen esetben talán inkább a ruha díszei lehettek, de hasonlókat megfigyeltek már a lószerszámon²⁶ alkalmazva is a korszak temetkezéseiben. A sírból további ezüstlemezek is előkerültek, közöttük háromszög alakú és csúcsba futó végűek, átlukasztott voltak itt is díszítő céllal történő használat bizonyítéka. A ruhák zárását szolgáló fémgombok között az 1. sírban 1 db két félből álló kerek bronz fülesgomb volt, a 11. sírban 2 db tömör és 1 db nagyobb, két félből álló, valamennyi díszített. A kétféle gombok talán típusaik szerint különböző viseleti elemekhez tartozhattak, közülük azonban csupán a mellkas bal oldali részén fekvő lehetett talán az eredetit közelítő helyzetben, így a ruha szabása nem ismert. Tudjuk azonban, hogy mindegyik fémdíszekkel ellátott ruhát zárt. Az 1. sírből 29 db, félgömb alakú, kisebb ezüstveret származik, egy hasonló pedig a 12. sír közelében került elő, talán a bolygatás miatti másodlagos helyzetben. A hasonló vereteket általában a lábbelin figyelték meg a korszak sírjaiban, hiteles megfigyelés hiányában azonban nem vehető el teljesen egyéb módon történő felhasználásuk lehetősége sem. A veretek kétféle mérete talán az azok kirajzolta díszítőrendszerrel állhat kapcsolatban.

Az 1. sír keleti végében, valószínűleg az elhunyt lábainak közelében volt a körte alakú kengyelpár, a csikózabla, és a kengyelpár alapján sírba helyezett

24 Horváth 2004, 157–159.

25 <https://www.youtube.com/watch?v=0e1TPDIKgVc> letöltve: 2020. 09. 26.

26 Varga 2016, 324.

nyereg részét alkotó hevedercsatot is itt feltételezhetjük. Vagyis a lovas temetések lószerszámos csoportjába sorolható temetési rítust követtek a hátramaradók. Sem a kengyelpár, sem a zabla nem tér el a korszak általános típusaitól, amennyiben a ruhadíszek között már említett szögletes lemezek a lószerszámhoz tartoztak, úgy annak valamely bőr elemére varrhatták azokat.

A 11. sír vázának felfordult koponyáján fekvő, két egymás melletti ponton azonos irányból átlukasztott Provence-i Hugó és Lotár (931–947) paviai érme talán az elhunyt gyöngyök és kaurik alapján feltételezhető nyakláncába lehetett fűzve, mely így a sír megásásának terminus post quem dátumaként a 931. évet jelöli ki. Ehhez természetesen az érme átlukasztott voltából kikövetkeztethető használata még bizonytalan nagyságú időszakot ad hozzá, így a temetőt – figyelembe véve annak alacsony sírszámát – nagy valószínűséggel a 10. század közepső évtizedeire keltezhetjük. Az érme mutatja azt is, hogy valamilyen – akár közvetett – módon kapcsolat feltételezhető ezen közösség és a nyugati irányú zsákmányszerző akciók résztvevői között. Ugyanakkor a másutt jellemző fegyveres férfi sírok ebben a temetőben még jelzésszerűen sem fordulnak elő, vagy a feltárás megkezdése előtt nyom nélkül áldozatul esetek az illegális kincskeresők tevékenységének.

A közösség 9 tagját temette el itt, sírjaikat egyetlen sorban rendeződve ásták meg (1. kép 2). A genetikai vizsgálatok széleskörűvé válásával, teljesen feltárt temetők esetében idővel választ kaphatunk arra a kérdésre, vajon törekedtek-e arra, hogy közeli hozzátartozókat egymás mellé temessenek, így lehettek-e előre kijelölt sírhelyek a temetőben, melyeket esetenként így a sírok közti üresen maradt részek jelezhetnének. Logikusan feltételezhető az erre irányuló szándék, azonban a közösség 10. századi mobilitása miatt erre bizonyára nem minden esetben kerülhetett sor. Lehetséges azonban az is – anélkül, hogy valamilyen váratlan esemény hatására bekövetkező nagyarányú hirtelen halálozást feltételeznénk –, hogy az elhunytakat haláluk idejének sorrendjében temették el, ezért egyenletesebb a sírok sora, s nincs köztük nagyobb méretű szabadon maradt rész. Talán azért is cselekedhettek így, mert sejtették, hogy szállásuk – s így temetőjük – helye sem lesz állandó a számukra. A hasonlóan alacsonyabb sírszámú temetőket gyakorta kiscsaládi temetőkként határozza meg a kutatás, ennek a jelenségnek az igazolása azonban még várat magára.

Ismert adataink alapján többé-kevésbe ugyancsak egyetlen sorba rendeződő sírok alkotta temetők lelőhelyünk tágabb környezetéből, a Dél-Alföldről ismertek, Kiskunfélegyháza határában azonban mindeddig még nem kerültek elő, vagy előkerülési körülményeik szerencsétlen volta miatt nem tudunk róluk (3. kép). A mikrorégió 10. századi sírjait tekintve a Kiskunfélegyháza–Izsáki út–Határdomb lovas sírja mellékleteit tekintve gazdagabb, feltételezett magányos voltát hitelesítő ásatás igazolhatná.²⁷ A Radnóti Miklós utcában feltárt lovas sírnak tarsolylemeze mellett a nagyszámú pénzérme is különös jelentőséget ad, melyek annak terminus post quem dátumát a 924. évben²⁸ jelölik ki. Magányos volta megfelelő kutatási lehetőségek hiányában azonban itt is kérdéses marad.²⁹ Ugyancsak bizonytalan, hogy temető részeként vagy magányos női sírként értékelhetjük-e a Nyárlőrinc–Bogárzó-dűlőben előkerült, lócsontokat is tartalmazó sírt, melyben a rozettás lószerszámveretek mellett egy bizánci érem is volt, megadva a sír megásásásának lehetséges legkorábbi idejét.³⁰ Már bizonyosan több sírt tartalmazó temető volt Kecskemét–Városföld–Farkastanyán, ahol hasonlóan rombusz alakú, de aranyból készült ruhadíszek mellett felbukkannak a kisebb kerek veretek és a nagyobb négyzetes, valamint kéttágú csüngős ruhadíszek is.³¹ A 10. század második feléből származhat a 2 férfi Külsőgalambos–Pintér-tanyánál feltárt, lócsontokat is tartalmazó sírja, melyek egyike kétélű kardot is rejtett, hitelesítő ásatás hiányában azonban nem dönthető el, hogy milyen nagyságú temető részeként értékelhetjük.³² Kiskunfélegyháza–Alpári út mellett egy 10. század végén megnyitott temető 45 síros részletét tárták fel.³³ Hasonló időszakról temetkezettek Kecskemét–Városföld–Lokátorállomás és Szarvastanya lelőhelyén.³⁴ Kiskunfélegyháza–Kántordombon legkevesebb 25-30 sír pusztulását követően 31 temetkezést mentettek meg. A teme-

27 H. Tóth 1969; Bálint 1974, 38–40; Horváth 1996a; Varga 2011, 218–219, 48. j.

28 Kovács 2011, 151.

29 Horváth 1996b; Kovács 2011, 151; Varga 2011, 218–219, 48. j.

30 Horváth 2009.

31 Horváth 1996c.

32 Balogh 2003. Varga 2011, 219.

33 Fehér–Éry–Kralovánszky 1962 562. sz.; Varga 2011, 219.

34 Varga 2011, 222.

tó a 10. század második felében, végén már használatban lehetett, I. András (1046–1060) érme alapján a 11. század középső részéig legalább temetkeztek ide.³⁵ Jellegeiben hasonló a Petőfiszállás–Fazekas-tanyánál feltárt 34 síros temető, melynek sírjai ugyancsak I. András (1046–1060) érmeivel keltezhetők,³⁶ hasonlóan az Alpár–Dunszt tanyánál dokumentált temetőrészlet 6 sírjának egyikéhez.³⁷ Valószínűleg utóbbiak záró periódusával párhuzamosan, valamikor a 11. század középső részén vagy azok felhagyását követően nyitotta meg a közösség a Páka-pusztán lévő Dósa-tanyánál található temetőt, ahol I. András érmei mellett már felbukkannak a későbbi uralkodók – I. Béla (1060–1063) és Salamon (1063–1074) – veretei is.³⁸ Míg talán a legkésőbbi a Nagykőrösi út 341. sz. tanyánál feltárt temető 10 síros részlete, ebben az egyik elhunyt mellé már I. László (1077–1095) érmét is elhelyezték.³⁹ A bemutatott kiskunfélegyházi temetőnek tehát jelenleg még nem ismert jó párhuzama a mikrorégióból, noha rögtön hozzá kell tenni, hogy az említett lelőhelyek feltártsága korántsem teljes. Ennek ellenére alighanem ez is rámutat az egykori közösségek életének különbségeire.

35 H. Tóth – Biczó 1976; Horváth 1996; Varga 2011, 219; Varga 2013, 306.

36 Varga 2011, 219–220.

37 Varga 2011, 220.

38 Somogyvári 1992; Varga 2011, 219.

39 Somogyvári 2003; Varga 2011, 219.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Balogh 2003.** Balogh Csilla: 10. századi sírok Kiskunfélegyháza környékéről. A *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve Studia Archaeologica IX.* (2003), 283–296.
- Bálint 1974.** Bálint Csanád: A gádorosi honfoglaláskori nyereg. *Arceologiai Értesítő*, 101 (1974) 1 sz. 17–44.
- Bálint 1991.** Bálint Csanád: Südungarn im 10. Jahrhundert. *Studia Archaeologica XI.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991.
- Fehér-Éry-Kralovánszky 1962.** Fehér Géza – Éry Kinga – Kralovánszky Alán: *A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei. Régészeti Tanulmányok 2.* Akadémiai Kiadó, Budapest 1962.
- Gulyás-Gallina-Türk-Pánya 2019.** Gulyás Gyöngyi – Gallina Zsolt – Türk Attila – Pánya István: Újabb régészeti adatok a Duna-Tisza köze honfoglalás kori településtörténetéhez és a 10. századi bolgár–magyar kapcsolatok kérdéséhez egy tázlári sír kapcsán. In: Sudár Balázs, Türk Attila (szerk.): *„Hadak útján” A népvándorlás kor fiatal kutatóinak XXIX. konferenciája.* Absztraktkötet. Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Magyar Őstörténeti Témacsoport – Martin Opitz Kiadó – PPKE BTK Régészettudományi Intézet, Budapest, 2019. 115–121.
- Gallina-Varga 2015.** Gallina Zsolt – Varga Sándor: A Kalocsai Sárköz a 10–11. században. *Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei.* Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszék, Szeged–Budapest, 2016.
- Horváth 2004.** Horváth Ciprián: Adatok a honfoglalás kori kő- és üvegbetéttel díszített fegyverek, tarsolyok és veretek kérdésköréhez. *Communicationes Archeologicae Hungariae* (2004) 151–171.
- Horváth 1996.** Horváth M. Attila: Kiskunfélegyháza-Kántordomb. In: Fodor István (szerk.): *A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus.* Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest 1996. 330–331.
- Horváth 1996a.** Horváth M. Attila: Kiskunfélegyháza-Izsáki út-Határdomb. In: Fodor István (szerk.): *A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus.* Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest 1996. 327–330.
- Horváth 1996b.** Horváth M. Attila: Kiskunfélegyháza-Radnóti Miklós utca. In: Fodor István (szerk.): *A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus.* Magyar

Nemzeti Múzeum, Budapest 1996. 331–333.

Horváth 1996c. Horváth M. Attila: Kecskemét-Városföld-Farkas tanya. In: Fodor István (szerk.): *A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus.* Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest 1996. 325–327.

Horváth 2009. Horváth M. Attila: Honfoglalás kori női sír Nyárlőrincről. In: Somogyvári Ágnes–V. Székely György (szerk.): *„In terra quondam Avarorum...” Ünnepi tanulmányok H. Tóth Elvira 80. születésnapjára.* *Archaeologia Cumanica* 2. Kecskemét 2009, 101–121.

Kada 1896. Kada Elek: Kecskeméti ásatások. *Arceologiai Értesítő*, 16 (1896) 40–51.

Kovács 2019. Kovács László: Temetési ékszerek (szalagkarperec, szalag lábperec, sima és hullámos huzalkarperec, huzallábperec). *A Nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve* 60 (2019) 163–206.

Lőrinczy–Straub 2006. Lőrinczy Gábor – Straub Péter: Az avar kori padmalyos temetkezésekről. Szempontok a Kárpát-medencei padmalyos temetkezések értékeléséhez. *Arrabona*, 44 (2006) 1 sz. 277–314.

Révész 1996. Révész László: A karosi honfoglalás kori temető. Régészeti adatok a Felső-Tisza vidék X. századi történetéhez. *Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei.* Herman Ottó Múzeum-Magyar Nemzeti Múzeum, Miskolc 1996.

Somogyvári 1992. Somogyvári Ágnes: Bronzkori és Árpád-kori temetkezések Kiskunfélegyháza-Pákán. *MuKuBKKM* 1990 (1992) 13–26.

Somogyvári 2003. Somogyvári Ágnes: Árpád-kori temető Kiskunfélegyháza határában. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Studia Archaeologica* 9. (2003) 309–317.

Szőke 2014. Szőke Béla Miklós: *A Karoling-kor a Kárpát-medencében.* Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 2014.

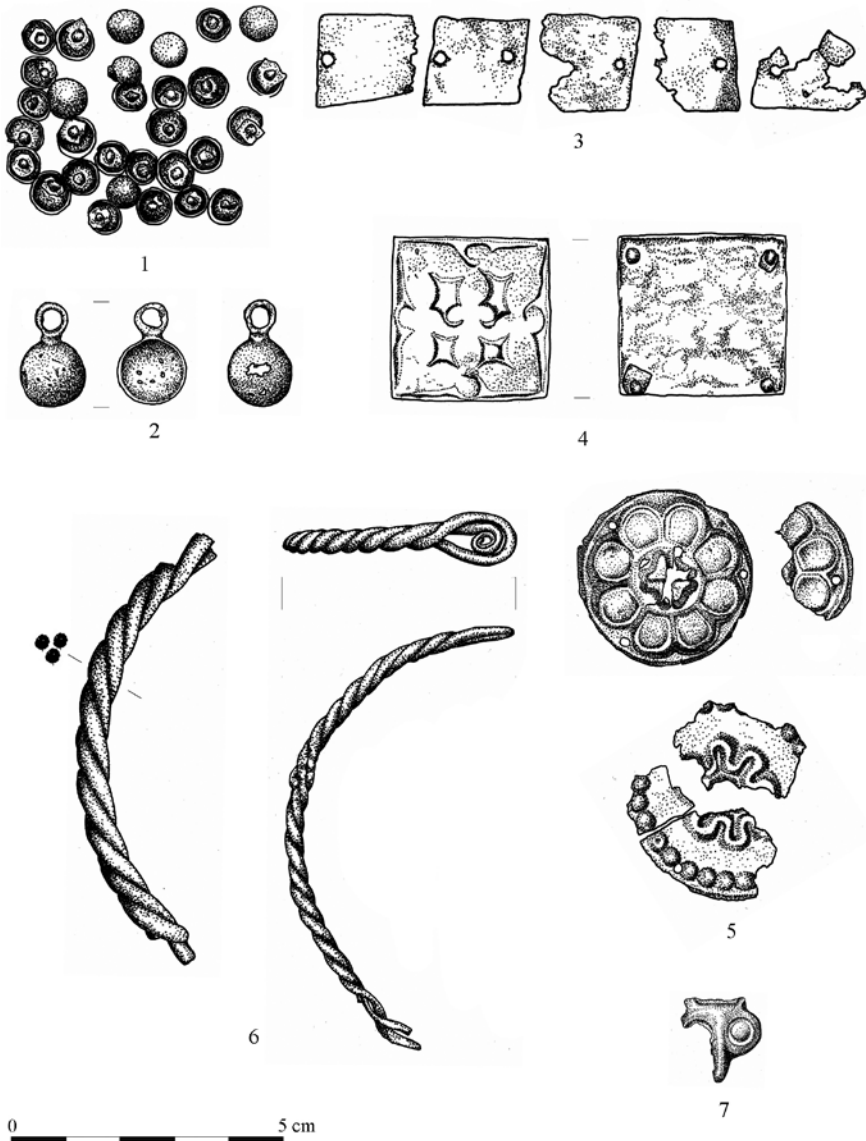
H. Tóth 1969. H. Tóth Elvira: Kiskunfélegyháza-Izsáki úti iskola. *RF* I/22 (1969) 50.

H. Tóth 1974. H. Tóth Elvira: Honfoglaláskori sír Kiskunfélegyházán. *Archaeologiai Értesítő* 101 (1974) 112–126.

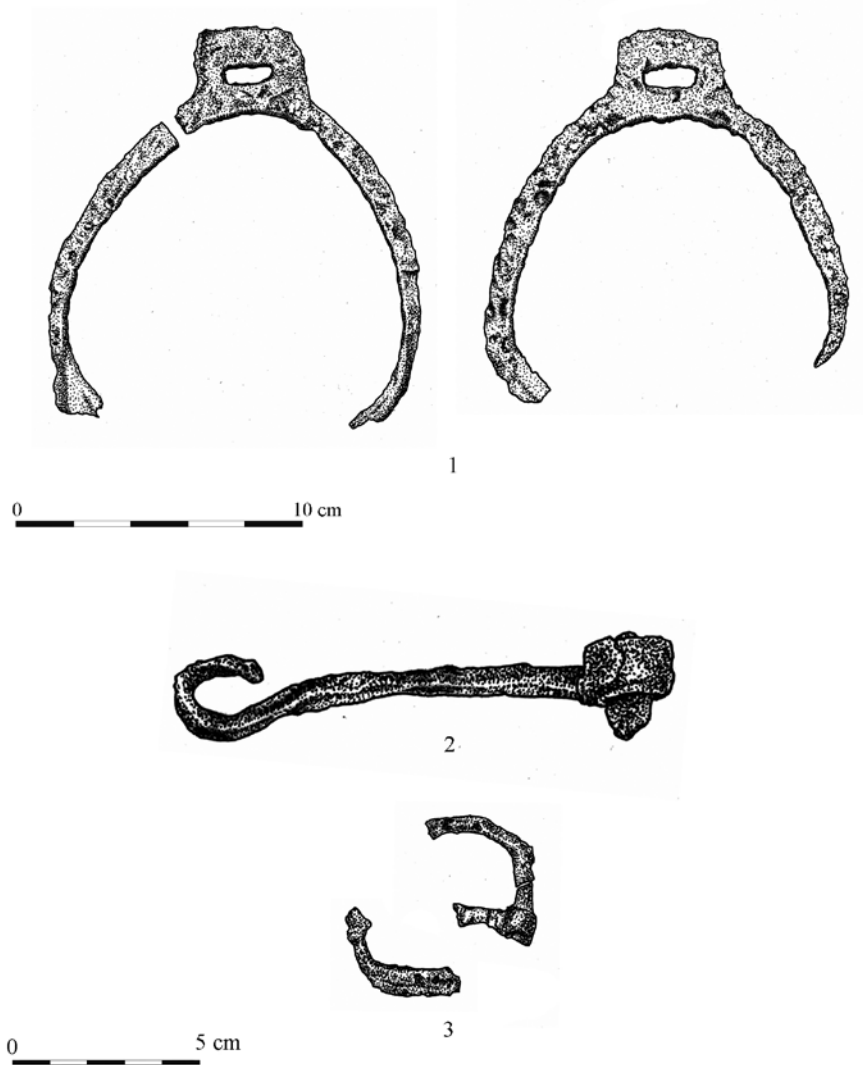
H. Tóth – Biczó 1976. H. Tóth Elvira–Biczó Piroska: Kiskunfélegyháza-Kántordomb. *RF* I/29 (1977) 60.

- Türk 2009.** Türk Attila: Adatok és szempontok a Kárpát-medence X–XI. századi hagyatékában megfigyelt sírformák és temetkezési szokások klasszifikációjához. In: Csáji László Koppány (szerk.): *Avarok, bolgárok, magyarok*. Cédrus Műv. Alapítvány – Napkút Kiadó, Budapest, 2009. 87–128.
- Varga 2011.** Varga Sándor: 10–11. századi temetők Bács-Kiskun megye területén. In: Bíró Szilvia (szerk.): „*Hadak útján*”. *A népvándorlás kor kutatóinak XIX. konferenciája*. Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Igazgatósága, Győr, 2011. 215–229.
- Varga 2013.** Varga Sándor: 10–11. századi padmalyos temetkezések a Kárpát-medencében. In: Révész László–Wolf Mária (szerk.): *A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei. Tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára*. Monográfiák a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékéről 3. Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszék, Szeged, 2013. 297–320.

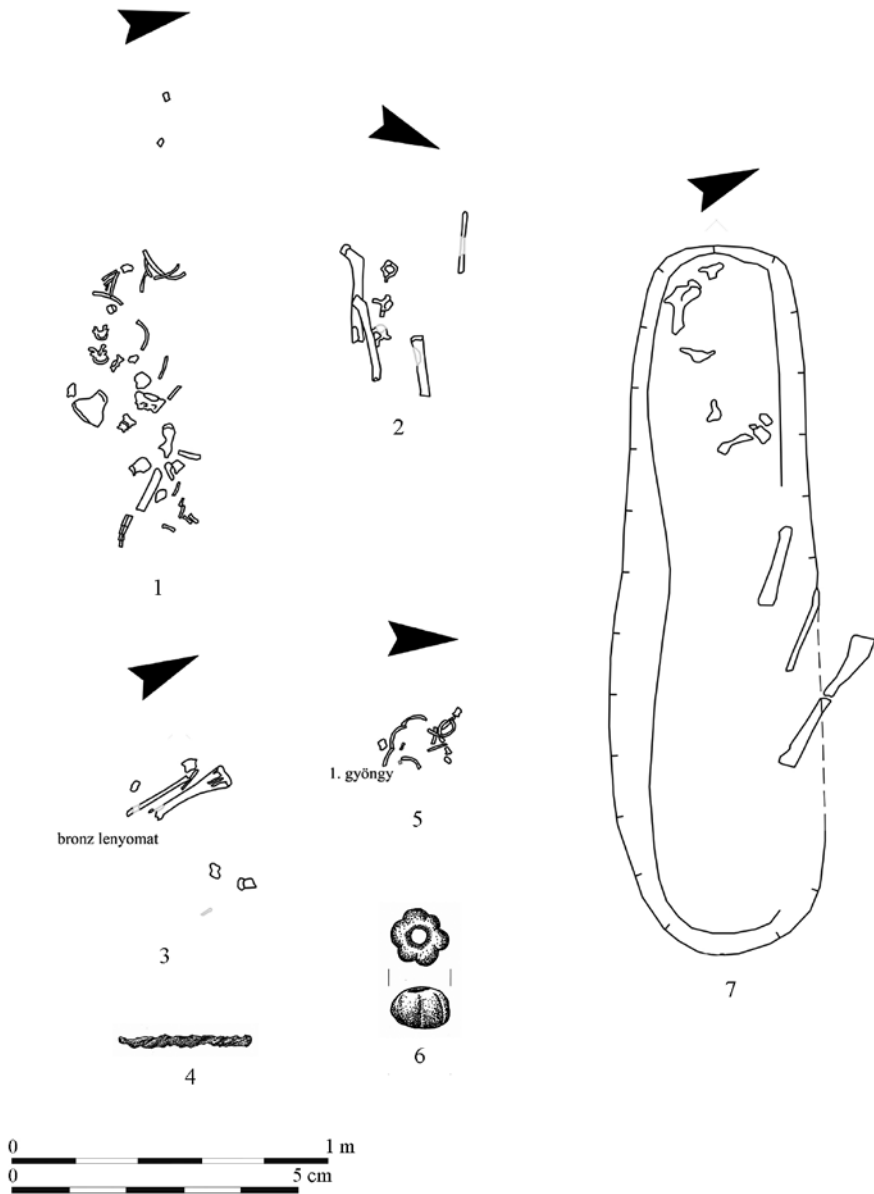
KÉPMELLÉKLET

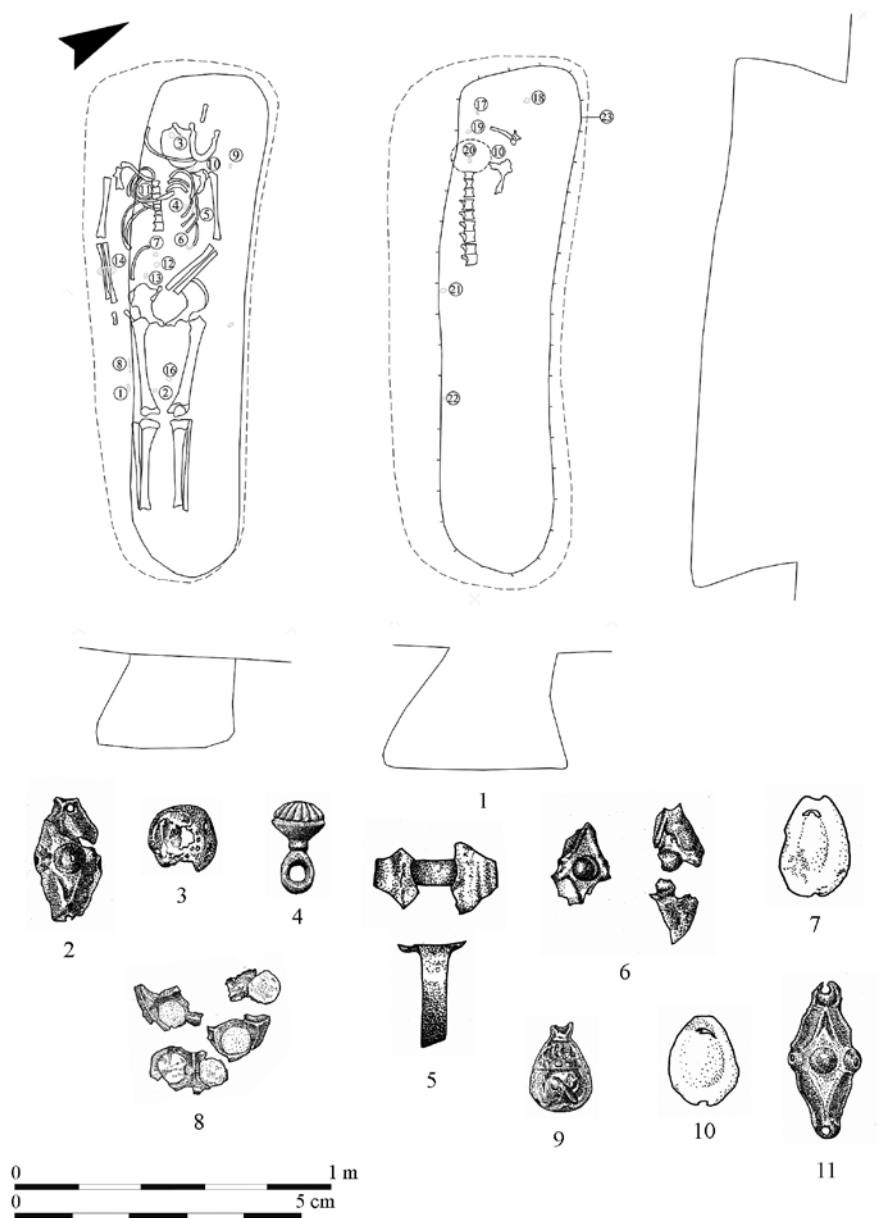
1. tábla: 1. sír leletei

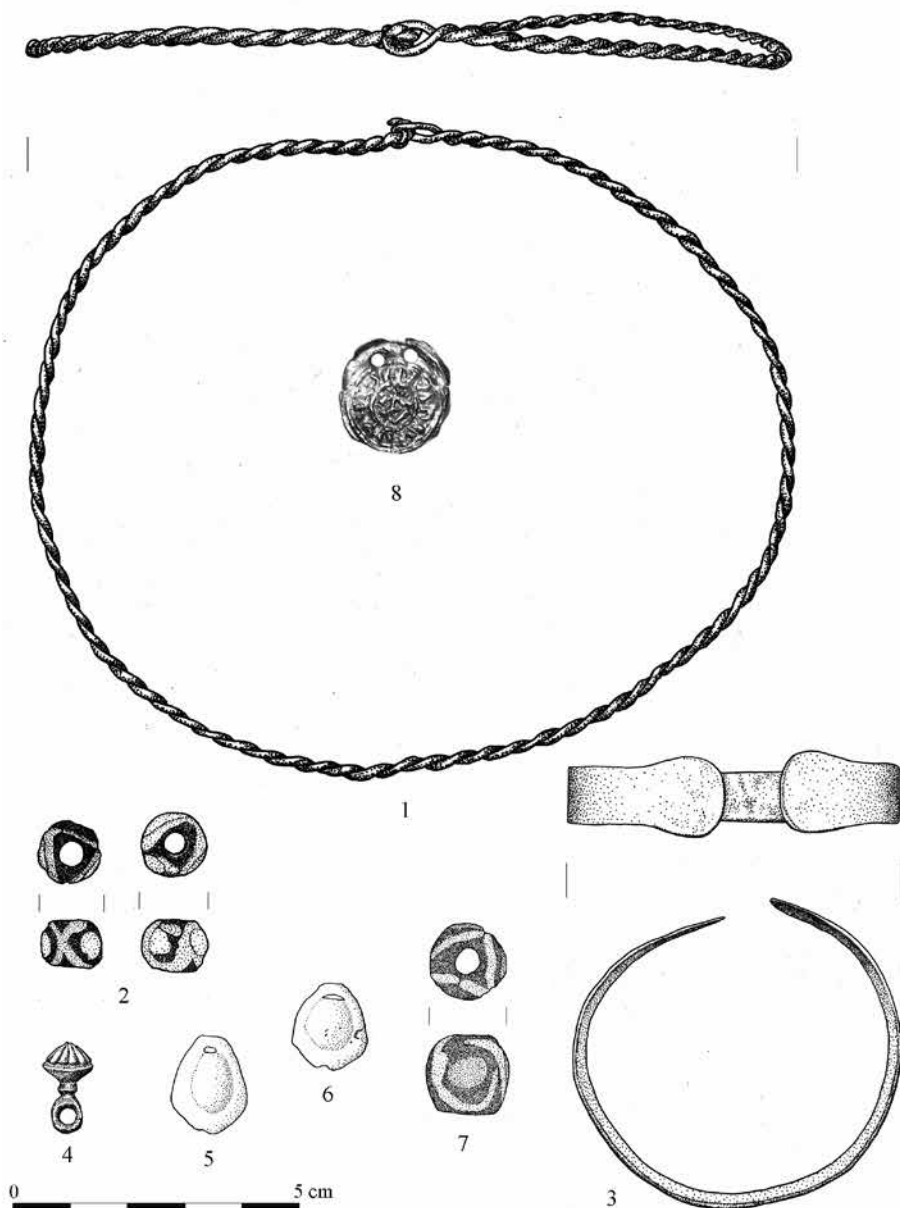
2. tábla: 1. sír leletei

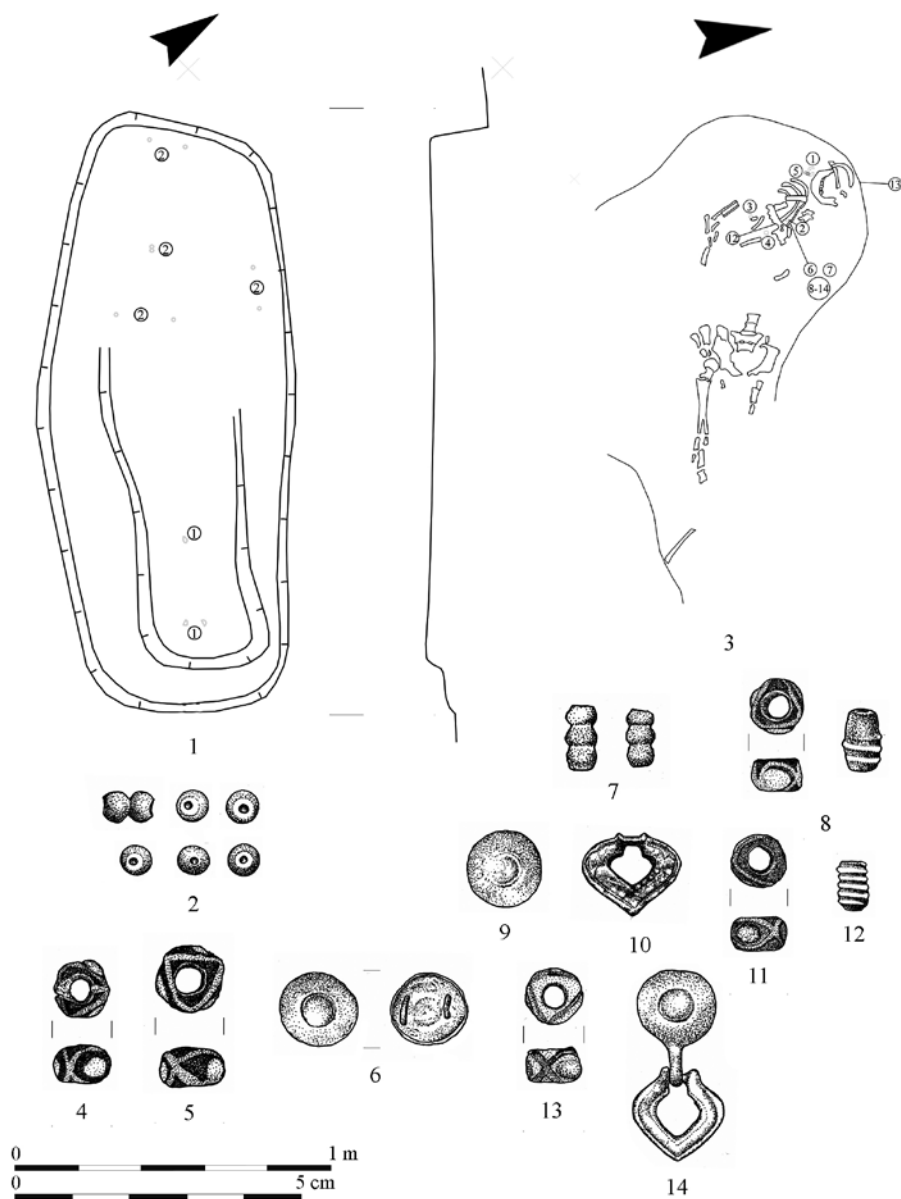
3. tábla: 1: 2. sír; 2: 3. sír; 3-4: 4. sír és lelete; 5-6: 5. sír és lelete; 7: 19. sír

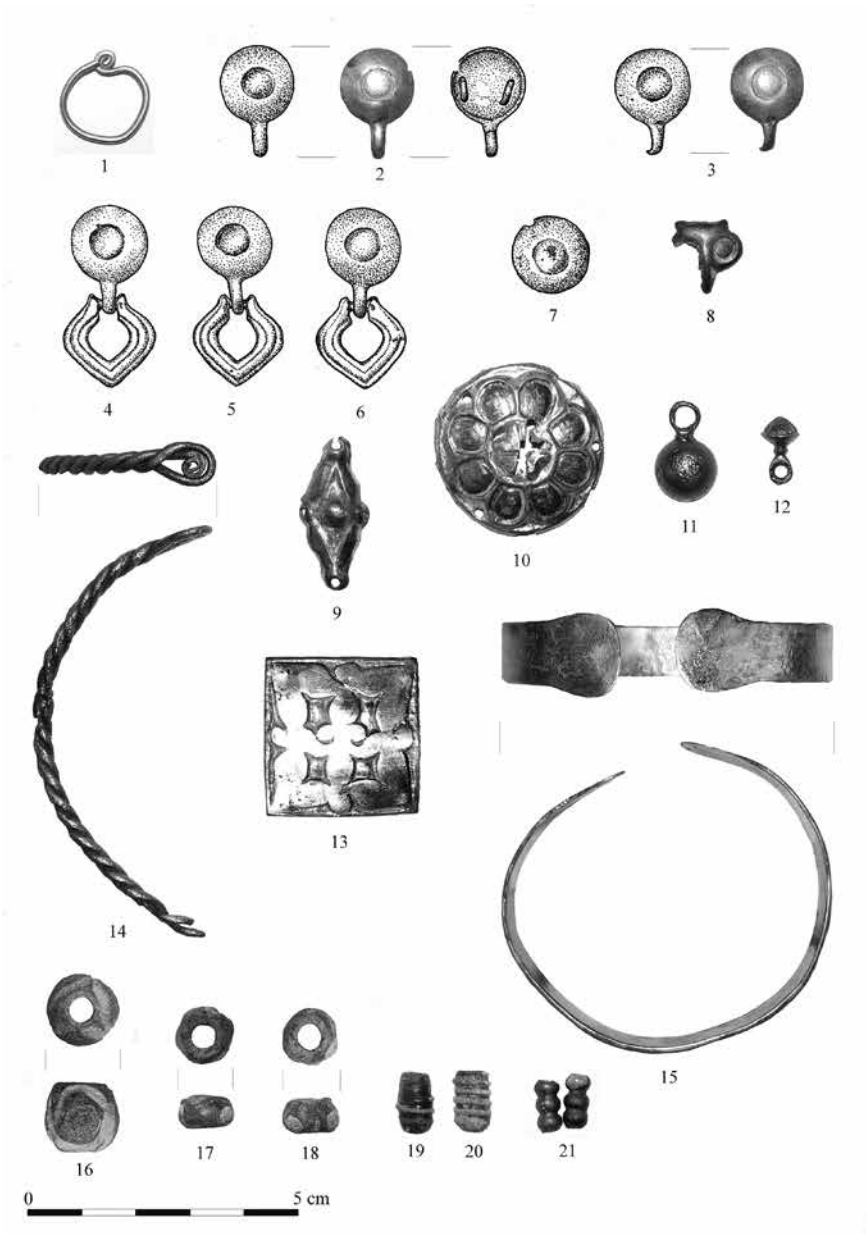
4. tábla: 11. sír és leletei

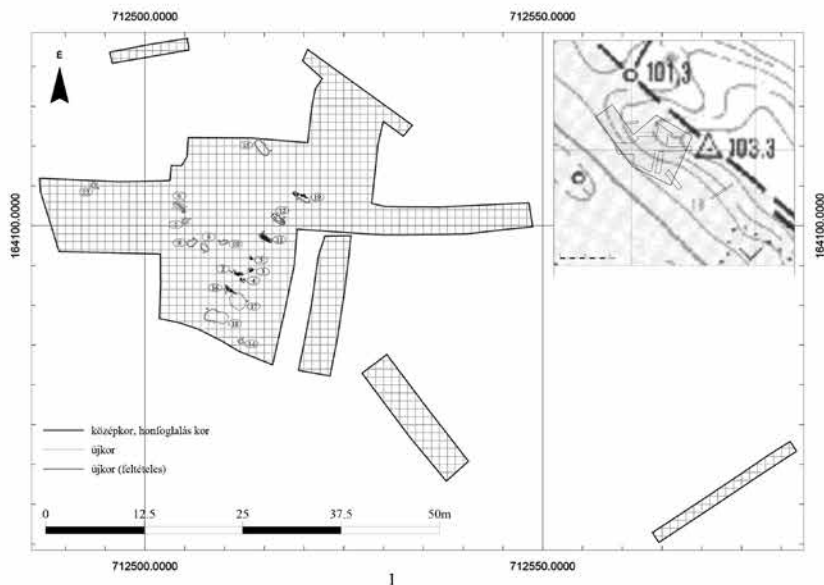
5. tábla: 11. sír leletei

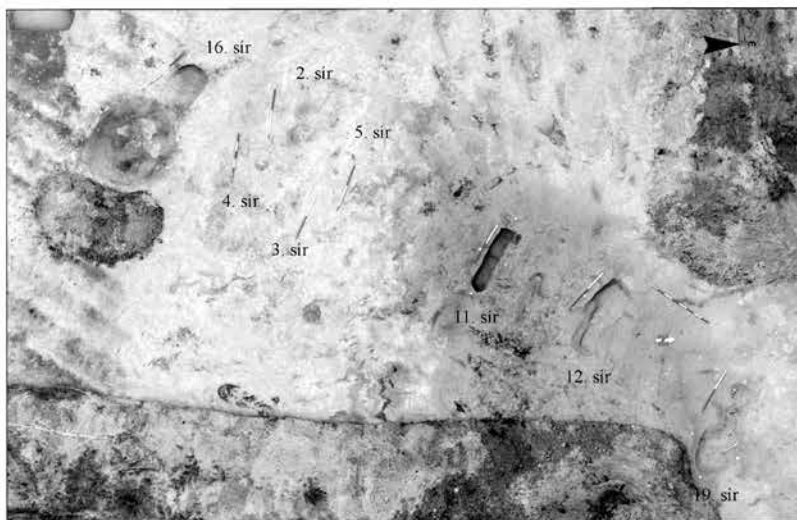
6. tábla: 1–2: 12. sír és leletei; 3–14: 16. sír és leletei

7. tábla: 1–7: Fémkereső műszerrel talált leletek; 8, 10, 13–14: 1. sír leletei; 9, 12, 15–16: 11. sír leletei; 17–18: 12. sír leletei; 19–21: 16. sír leletei

1

2

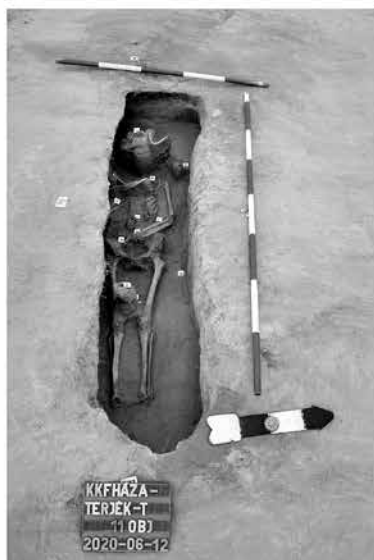
1. kép: 1: A lelőhely elhelyezkedése és átnézeti térképe a feltárt jelenségekkel;
2: Drónfelvétel a honfoglalás kori sírokról

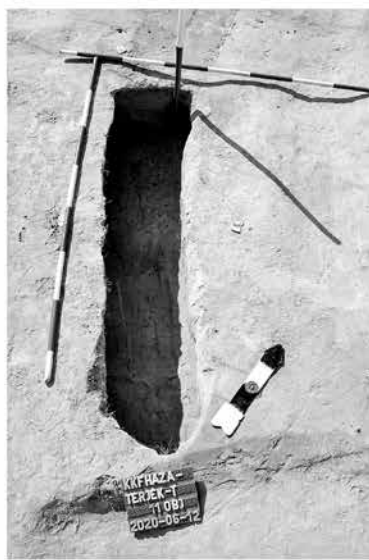
1

2

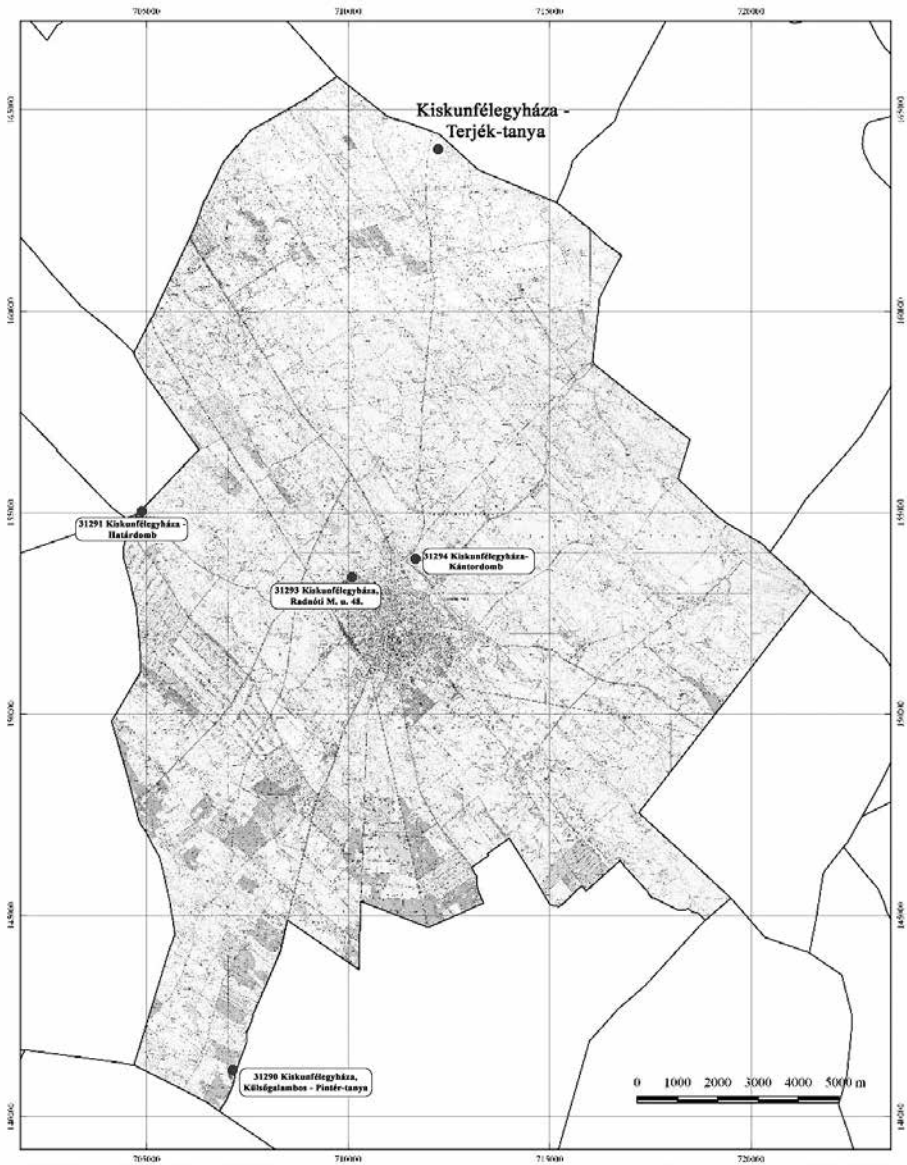

3

4

2. kép: A 11. sír bontási fázisai

3. kép: A Kiskunfélegyháza környéki honfoglalás kori lelőhelyek elhelyezkedése